

SKARBY I POJEDYNCZE ZNALEZISKA MONET RZYMSKICH Z BURSZTYNEM W KULTURZE PRZEWORSKIEJ*

Bursztyn znajdujący jest zwykle w osadach i na cmentarzyskach oraz w depozytach (składach) surowca i gotowych wytworów; występuje on jednak także w skarbach monet rzymskich, będąc jednym ze składników tych zespołów. Obecnie znany dwa skarby monet ukrytych łącznie z bursztynem. Są to zespoły z miejscowości Bógpomóż, woj. wrocławskie i z Opatowa, woj. kaliskie.

„W roku 1903 włościanin ze wsi Bógpomóż w pow. lipnowskim, kopiąc dół na kartofle znalazł naczynie z ciemno szmelcowanej gliny, w którym było 52 sztuk monet i kilka kawałków bursztynu”¹. Wśród monet były denary Hadriana z lat 119-138². Znaleźisko pochodzi z pogranicza kulturowego przeworsko - wielbarskiego, a brak zabytków datujących moment zdeponowania skarbu nie daje podstaw do klasyfikacji kulturowej tego zespołu³.

Drugi skarb zawierający monety i bursztyn pochodzi z Opatowa, gdzie w 1880 r., w nieznanach bliżej okolicznościach, odkryto naczynie gliniane zawierające około 800 denarów rzymskich i „kawałki bursztynu”⁴. Ponieważ całe znaleźisko zaginęło może być ono jedynie ogólnie datowane na okres wpływów rzymskich.

W stosunku do około 190 skarbów monet rzymskich odkrytych na obszarze kultury przeworskiej⁵ ilość tego typu depozytów zawierających dodatkowo bursz-

* Skróty użyte w artykule:

BURSCHE, *Moneta i kruszec* - A. BURSCHE, *Moneta i kruszec w kulturze wielbarskiej w okresie późno-rzymskim*, Przegląd 31, 1983, p. 47-90

WIELOWIEJSKI, *Główny szlak* - J. WIELOWIEJSKI, *Główny szlak bursztynowy w czasach Cesarstwa Rzymskiego*, Wrocław 1980.

Praca wykonana w ramach Projektu Badawczego KBN Nr 927/H01/97/13, pt: „Kontakty świata śródziemnomorskiego z ziemiami polskimi w świetle znalezisk importów rzymskich”.

¹ G. ZIELIŃSKI, *Monety rzymskie znalezione na naszych ziemiach*, Wiadomości Numizmatyczno - Archeologiczne 5, 1903-1906 (1907), col. 352.

² S. KUBIAK, *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław 1979, p. 25 sq., nr 10.

³ K. HAHUŁA, *Kultura wielbarska na Ziemi Dobrzyńskiej* in: *Kultura Wielbarska w Młodszym Okresie Rzymskim*, vol. I, J. GURBA, A. KOKOWSKI eds., Lublin 1988, p. 96 i 99, nr 1; autorka zaliczyła ten skarb do kultury wielbarskiej.

⁴ A. KUNISZ, *Katalog skarbów i monet rzymskich odkrytych na ziemiach polskich*, Materiały do Prahistorii Ziemi Polskich 5, 1973, p. 78, nr 105; tam wcześniejsza literatura.

⁵ J. WIELOWIEJSKI, *Źródła numizmatyczne* in: *Późny okres lateński i okres rzymski, Prahistoria Ziemi Polskich* [W. Hensel ed.], vol. V, J. WIELOWIEJSKI ed., Wrocław 1981, p. 37 i fig. 3: *Skarby monet rzymskich w Polsce* (wg A. KUNISZA); BURSCHE, *Moneta i kruszec*, p. 63.

tyń jest bardzo mała. Trzeba jednak pamiętać, że tylko część skarbów jest bliżej znana, a numizmatycy skupiali swoją uwagę przede wszystkim (często wyłącznie) na monetach. Jeśli jednak jako punkt odniesienia przyjmiemy skarby monet, w których znajdowały się inne przedmioty towarzyszące, to frekwencja zespołów złożonych z monet i bursztynu będzie wśród nich równorzędna⁶. Oznacza to, że bursztyn był tezauryzowany tak, jak przedmioty wykonane z metali szlachetnych. Praktyka wkładania do depozytów monetarnych innych przedmiotów była jednak stosowana rzadko, a jeśli znajdowały się w nich zabytki niemonetarne, to możemy sądzić, że były one dla właściciela skarbu zapewne równie cenne jak zebrane przez niego monety. Z przedmiotów towarzyszących znamy ozdoby złote, srebrne i brązowe, złote medaliony, naczynia srebrne, paciorki szklane, wyjątkowo narzędzia krzemienne (w skarbie bursztyniarza ze Świlczy, który zapewne wykorzystywał je w swojej pracy), oraz pojedynczą sztabkę srebra z dużego skarbu odkrytego w Siedlikowie, woj. kaliskie⁷.

Tego typu depozyty datowane są zwykle na okres późnorzymski⁸, a brak elementów określających moment złożenia do ziemi skarbów monet z bursztynem uniemożliwia ich korelację z tymi późnymi depozytami. Jedynie sama praktyka dokładania innych przedmiotów towarzyszących, nie znana dotąd z okresu wczesnorzymskiego, może sugerować także późnorzymską proveniencję skarbów monet zawierających bursztyn.

Pojawienie się depozytów monet z bursztynem w grupie skarbów zawierających cenne przedmioty towarzyszące dowodzi, że bursztyn przeznaczony był do tezauryzacji, a zatem nadawano mu wartość porównywalną z pozostałymi składnikami skarbów. Pełnił on zatem na niektórych obszarach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* funkcję gwaranta wartości⁹ na równi z innymi składnikami skarbów. Występowanie bursztynu w kontekstach monetarnych, których specyficzna forma (depozyt) wskazuje na zamiar użycia w przyszłości, to okoliczność sugerująca możliwość podobnego wykorzystania obu składników tych skarbów, tj. monet i bursztynu w relacjach wymiennie - handlowych. Stała gotowość przyjmowania bursztynu przez nabywców z południa, starających się nawiązać i utrzymać kontakty wymienne z niektórymi grupami ludności kultur mających bezpośredni dostęp do bursztynu i pośredniczących w wymianie z cesarstwem mogła, w ciągu I i II w. n.e., doprowadzić do wykształcenia się specyficznej funkcji tego minerału, którą można w uproszczeniu sprowadzić do zasady: posiadający bursztyn mógł, przy zaistnieniu sprzyjających warunków włączyć się do wymiany (pośredniej lub bezpośredniej) z imperium rzymskim.

Wydaje się, że dwóch znanych dotąd skarbów monet z bursztynem nie należy rozpatrywać w kontekście ilościowym, w stosunku do ogólnej, wysokiej liczby

⁶ KUNISZ, *op. cit.*, p. 152: Indeks II, Przedmioty towarzyszące.

⁷ *Ibidem*, p. 101, nr 139.

⁸ *Ibidem*, p. 143 sq.; cf. też A. BURSCHE, *Monety rzymskie z północno-zachodnich Niemiec. Uwagi na marginesie pracy F. Bergera*, *Wiadomości Numizmatyczne* 37, 1993, fasc. 1-2, p. 57 i n. 29.

⁹ Według koncepcji Polanyi'ego - K. POLANYI, *The semantics of money-uses in: Primitive, Archaic and Modern Economies. Essays of Karl Polanyi*, G. DALTON ed., New York 1968, p. 175-203.

depozytów monetarnych znanych z terenu kultury przeworskiej, ale w kontekście wszystkich znalezisk bursztynu na tym obszarze. Jest on bowiem odkrywany stosunkowo rzadko - znany jest ze 102 stanowisk¹⁰, co w porównaniu z szacunkową liczbą ponad 2000 osad i cmentarzysk tej kultury¹¹ wydaje się wielkością niezbyt znaczącą. Biorąc jednak pod uwagę cały szereg czynników eliminujących zabytki wykonane z bursztynu należy przyjąć, że dotychczasowe odkrycia są jedynie śladem szerszego, istniejącego w rzeczywistości minionej zjawiska wykorzystywania sukcyntu w życiu codziennym, obrzędach pogrzebowych i relacjach wymiennie - handlowych ludności kultury przeworskiej ze światem zewnętrznym¹². Jednym z przejawów tych relacji są wyżej wymienione skarby monet z bursztynem. Kontekst ten wydaje się wskazywać, iż bursztyn był wykorzystywany także jako pośrednik wymiany w kontaktach zewnętrznych - funkcja być może, w pewnych okolicznościach, ekwiwalentna w stosunku do monet rzymskich. Argumentem na rzecz tej tezy może być również fakt, że zarówno monety jak i bursztyn(y) były jedynymi masowymi importami napływającymi w dość długim okresie do obu stref kulturowych, tj. rzymskiej i interesującej nas strefy środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, położonej między południowym wybrzeżem Bałtyku a łukiem Karpat zachodnich i Sudetów¹³. Wydaje się, że specyfika bursztynu predestynuje ten minerał do pełnienia funkcji środka opłat i pośrednika wymiany¹⁴ w sytuacji dość znacznej intensywności kontaktów wymiennie - handlowych przy braku wykrystalizowanego środka płatniczego na danym obszarze, lub w przypadku zetknięcia się dwóch kultur, z których tylko jedna dysponowała tego rodzaju środkiem (monetą). Byłaby to funkcja zbliżona do roli jaką na różnych obszarach i w różnych okresach pełnił kruszec w sytuacjach czasowego niedoboru, bądź braku monet przy istniejących stosunkach wymiennie - handlowych¹⁵. Ten specyficzny charakter bursztynu przejawia się w jego współwystępowaniu z monetami na różnych obszarach i w zupełnie różnym czasie, tj. w okolicznościach wykluczających wzajemne wpływy, ale determinujących funkcję ekonomiczną sukcyntu. Przykładem jest odkrycie bursztynu z grecką monetą brązową (350 - 268 r. p.n.e.), dokonane w miejscowości Puštejov, okręg Novy Jičín, które może wskazywać na istnienie w IV-III w. p.n.e. związków między napływem monet południowoitalskich do Europy Środkowej a handlem bursztynem¹⁶.

Dla okresu rzymskiego dysponujemy, poza terenami kultury przeworskiej, znaleziskami monetarno - bursztynowymi z obszaru kultury luboszyckiej¹⁷ i prawdo-

¹⁰ P. WIELOWIEJSKI, *Bernstein in der Przeworsk-Kultur*, BerRGK 77, 1996, p. 340-342.

¹¹ Nie wliczając stanowisk odkrytych podczas realizacji badań AZP.

¹² P. WIELOWIEJSKI, *op. cit.*, *passim*.

¹³ Nie można jednak wykluczyć istnienia innych masowych importów, które są obecnie nieuchwytnie.

¹⁴ Wg definicji K. Polanyi'ego, POLANYI, *op. cit.*, *passim*.

¹⁵ BURSCHE, *Moneta i kruszec*, *passim*.

¹⁶ M. MIELCZAREK, *Ancient Greek coins found in Central, Eastern and Northern Europe*, Wrocław 1989, p. 42-43 i p. 155 nr 55.

¹⁷ Z miejscowości Radnica, woj. zielonogórskie pochodzi depozyt siedmiu denarów rzymskich z III w. i bursztynu; S. BOLIN, *Fynden av romerska mynt i det fria Germania*, Lund 1926, nr 65; M. GUMOWSKI, *Moneta rzymska w Polsce*, PrzeglA 10, 1954-1956 (1958), p. 135; G. DOMAŃSKI,

podobnie wielbarskiej, o czym wspomniano wyżej. Z obszaru tej kultury pochodzi duże, bagienne znalezisko brył surowca bursztynowego, półwytworów, ponad 800 paciorków i monet rzymskich odkrytych w 1887 r. w miejscowości Buczek, woj. koszalińskie¹⁸.

Dla naszych rozważań nad rolą bursztynu odkrywanych w kontekstach monetarnych, zbliżoną niekiedy do funkcji pieniądza kruszcowego, niezwykle istotny jest fakt, iż na obszarze samego Cesarstwa mogło dojść do podobnego deponowania bursztynu razem z monetami (w ich funkcji powszechnego ekwiwalentu). W miejscowości Balozsameggyes (Węgry), położonej na terenie rzymskiej prowincji Pannonii znaleziono skarb, w którym razem z monetami ukryto bursztyn i ozdoby¹⁹.

Współwystępowanie bursztynu i monet rzymskich w skarbach deponowanych po obu stronach *limesu* może sugerować, że minerał ten mógł pełnić we wzajemnych kontaktach wymiennie - handlowych funkcję porównywalną ze stosowanym niekiedy pieniądzem kruszcowym²⁰.

Do szczególnych cech predestynujących bursztyn do pełnienia w pewnych okolicznościach tego typu funkcji można zaliczyć:

- ograniczony dostęp i możliwości pozyskiwania na terenie *Barbaricum*, a także jego praktyczny brak na terenie cywilizacji rzymskiej stawał sukcynit w grupie minerałów rzadkich, a więc cennych w sytuacji popytu;
- wyjątkowe i niespotykane wśród innych minerałów, a także metali szlachetnych własności fizyczno - chemiczne i estetyczne, które są istotne i charakterystyczne dla pieniądza kruszcowego;
- łatwość dzielenia istotna przy ustalaniu wartości wagowych, objętościowych;
- możliwość obróbki, zastosowania w wyrobach luksusowych, biżuterii, co jest jednym z warunków wyrażenia woli posiadania i umożliwia jednocześnie dalszy obrót zarówno w postaci naturalnej jak i przetworzonej;
- możliwość stosowania w okolicznościach niecodziennych jak obrzędy religijne, uroczystości pogrzebowe (kadzidło), zabiegi magiczne i lecznicze, co zapewne podnosiło atrakcyjność, wartość bursztynu;
- możliwość gromadzenia i tezauryzacji;
- możliwość innych zastosowań (np. dary, daniny).

Istotne jest, że powyższe cechy (typowe dla szlachetnych minerałów i metali) były przydatne i pożądane na obszarach kulturowych uczestniczących w wymianie, tj. w cesarstwie rzymskim i na niektórych terenach *Barbaricum*, m.in. na terenie

Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II-IV w., Wrocław 1979, p. 250, nr 588, nie wymienia bursztynu.

¹⁸ R. VIRCHOV, *Bernsteinwerkstätte von Butzke bei Belgrad, Pommern*, ZEthn 19, 1887, p. 56-58; cf. też E. BLUME, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, vol. I, Würzburg 1912, p. 178-179; WIELOWIEJSKI, *Główny szlak*, p. 20; H. JANKUHN, *Einführung in die Siedlungsarchäologie*, Berlin 1977, p. 24.

¹⁹ K. BIRÓ-SEY, M. KSROLY, T. SZENTLWLEKY, *A balozsameggyesi római wkszer-es wrem lelek (Der römische Schmuck- und Münzfund aus Balozsameggyes)*, ArchErt 2, 1971, p. 190-203.

²⁰ BURSCHE, *Moneta i kruszec, passim*.

kultury przeworskiej. Okoliczności te sprzyjały wprowadzeniu bursztynu do obiegu wymiennie - handlowego w charakterze pośrednika wymiany, gwaranta wartości (np. w przypadku skarbów), a w pewnych, wyjątkowych sytuacjach mógł on pełnić rolę środka opłat (wykup jeńca, okup, danina, ofiara kultowa). Nie wydaje się aby bursztyn pełnił wymienione funkcje równocześnie, a zatem nie może być traktowany jako odpowiednik monety na terenach *Barbaricum*²¹.

Powyższe obserwacje można uzupełnić dalszymi zespołami monet i bursztynu, które nie mają już charakteru celowych depozytów. Należy zatem zwrócić uwagę na zupełnie wyjątkowe znalezisko z Serachowicz, w byłym powiecie Kowel (Polesie Wołyńskie). „W roku 1935 wydobyto przy melioracji czółno dębane a w nim znajdowało się kilkanaście brył bursztynu i sakiewka z denarami rzymskimi”²². W miejscowości tej podczas różnych prac ziemnych natrafiano często na duże bryły bursztynu²³. Charakter znaleziska nie daje podstaw do jednoznacznego określenia jego przynależności kulturowej, chociaż odkrycia dokonano na obszarze objętym również osadnictwem kultury przeworskiej²⁴. Odkrycie denarów rzymskich i bursztynu w jednej łodzi, która zatonęła w nieznanym nam okolicznościach, może być interesującym przyczynkiem do badań tak zwanego szlaku „pontyjskiego” (czarnomorskiego), funkcjonującego w późnym i schyłkowym okresie wpływów rzymskich, aż po początkową fazę okresu wędrówek ludów²⁵.

Można przyjąć tę umowną nazwę dla określenia kierunku odpływu bursztynu znad południowo - wschodnich wybrzeży Bałtyku i Pojezierza Mazurskiego w stronę Nadszarnomorza oraz dolnego i środkowego odcinka Dunaju. Śladem aktywności w tej strefie są prawdopodobnie znaleziska dużego skarbu z Basonii (faza D), pracowni bursztyniarskich i bogatego skarbu ze Świlczy (faza D), a także dość powszechne występowanie bursztynu w późnorzymskich grobach sarmackich, oraz znaleziska późnorzymskich emisji monet srebrnych i brązowych, które na obszary kultur czerniachowskiej i wielbarskiej napływały niemal wyłącznie ze wschodniej części Cesarstwa²⁶. Z pogranicza rzymsko - sarmackiego pochodzi także duże znalezisko surowca bursztynowego, odkryte w osadzie rzymskiej położonej na lewym

²¹ *Ibidem*, p. 77. Na temat monety i jej funkcji cf.: K. POLANYI, *op. cit.*, *passim*. Hipotezę wykorzystywania paciorków bursztynowych w charakterze pieniądza przedmiotowego wysunęła w 1972 r. M. Mączyńska, nie podając jednak głębszego uzasadnienia: M. MĄCZYŃSKA, *Uwagi o chronologii i rozprzestrzenieniu paciorków w okresie rzymskim i wczesnej fazie okresu wędrówek ludów w Polsce*, *APolski* 17, 1972, fasc. 2, p. 362.

²² A. CYNKAŁOWSKI, *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*, Warszawa 1961, p. 137 nr 6.

²³ *Ibidem*; nie wiadomo jednak, czy były to naturalne bryły sukcyntu o charakterze znaleziska geologicznego, czy też natrafiono na duży(?) skład(?) bursztynu podobny do odkryty z Wrocławia-Partynic lub Basonii.

²⁴ D.N. KOZAK, *Pševorska kultura u vierhnomu Podnistrovi i zahidnomu Pobuži*, Kiiv 1984, ryc. 1.

²⁵ WIELOWIEJSKI, *Główny szlak*, p. 204; W. NOWAKOWSKI, *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt* [Veröffentlichung des Vorgesichtlichen Seminars Marburg, vol. 10], Marburg-Warszawa 1996, p. 147 sq.

²⁶ A. BURSCHE, *Kontakty Cesarstwa Rzymskiego z ludnością kultury wielbarskiej w III i IV w. w świetle źródeł numizmatycznych* in: *Kultura Wielbarska w Młodszyim Okresie Rzymskim*, vol. I, J. GURBA, A. KOKOWSKI eds., Lublin 1988, p. 38.

brzegu Dunaju, w miejscowości Nógradverőce (Węgry) i datowane na trzecie ćwierćwiecze IV w. n.e.²⁷ Jeśli zespół z Serachowicz był rzeczywiście związany ze „szlakiem pontyjskim”, to należałoby jego chronologię łączyć raczej z okresem późnorzymskim. Wówczas jednak bardziej prawdopodobna byłaby jego przynależność do kultury wielbarskiej.

Dalsze odkrycia monet i bursztynu nie tworzą już tak jednoznacznie spójnych zespołów, ale wzajemne związki tych dwóch kategorii zabytków są uchwytne lub prawdopodobne. Do tego rodzaju znalezisk należy wymieniony już skarb ze Świlczy, gdzie w obiekcie związanym niewątpliwie z pracownią bursztyniarską odkryto depozyt złotych i srebrnych ozdób oraz 10 monet rzymskich. Były to denary Hadriana, Antonina Piusa, Marka Aureliusza i Kommodusa²⁸.

Kolejne znalezisko pochodzi z miejscowości Gąski, woj. bydgoskie. W 1987 r. podczas badań wykopaliskowych osady (stanowisko 18) z późnego okresu rzymskiego (fazy C3-D), natrafiono na skarb 140 denarów, wśród których, (za Informatorem Archeologicznym) można wymienić monetę Marka Aureliusza, Kommodusa i Septymianusa Sewera²⁹. Depozyt ten znajdował się w obiekcie nr 201, a datę złożenia go do ziemi określono na 2 połowę IV w.³⁰ W innej chacie tej osady odkryto paciorki i bryłki bursztynu, a dość liczne fragmenty tego minerału pochodzą z terenu całego stanowiska³¹. Bez bezpośredniego dostępu do materiału zabytkowego i dokumentacji polowej trudno obecnie ocenić ściślejszy związek znalezisk monet i bursztynu. Być może mamy tu do czynienia z sytuacją zbliżoną do odkrycia skarbu na osadzie w Świlczy, w którym wystąpiły również monety z II w., a związek tego depozytu z dwiema późnorzymskimi pracowniami bursztyniarskimi był, jak zaznaczono wyżej, niewątpliwy. Należy także przypomnieć, że w materiale z osad w Przemyślu oraz Igołomii monety wystąpiły w obiektach zawierających bursztyn³².

Poza wymienionymi znaleziskami monet i bursztynu, charakteryzującymi się wspólnym kontekstem odkrycia (naczynie, łódź, chata, stanowisko), znamy dalsze, łączne odkrycia tych dwóch kategorii zabytków, ale okoliczności tych odkryć nie dają podstaw do tak ścisłego łączenia monet z przedmiotami bursztynowymi.

W miejscowości Balczewo, woj. bydgoskie, znaleziono w 1889 r. nieokreśloną bliżej ozdobę bursztynową, dwa denary Trajana i zapinkę brązową nieokreślonego typu³³. Było to znalezisko luźne, dokonane w nieznanych okolicznościach.

W okolicy miejscowości Pilźnionek, woj. tarnowskie, w wyniku prowadzonych w 1963 r. na lewym brzegu Wisłoki amatorskich poszukiwań archeologicznych odkryto monetę Trajana z lat 103-111³⁴ i nieokreślone bliżej bryłki bursztynu³⁵.

²⁷ I. PAULOVICS, *A nógradverőcei római erőd feltarasa (Freilegung einer Römerfestung in Nógradverőce)*, ArchErt 47, 1934, p. 158-163.

²⁸ A. KUNISZ, *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław 1985, p. 216, nr 273.

²⁹ InfArch 1987 (1988), p. 115.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem* oraz InfArch. 1986 (1987), p. 76.

³² P. WIELOWIEJSKI, *op. cit.*, *passim*.

³³ C. FREDRICH, *Funde antiker Münzen in der Provinz Posen*, Zeitschrift d. Hist. Gesellschaft für Provinz Posen 24, 1909, p. 205 nr 12.

³⁴ KUNISZ, *op. cit.*, nr 191 II.

W miejscowości Poniec, woj. leszczyńskie, znaleziono przed 1909 r. w nieznanych okolicznościach dwa denary Trajana, bursztyn i fragmenty szkła³⁶. Nie dysponujemy bliższymi informacjami o zabytkach bursztynowych i szklanych.

Na podstawie całego, zaprezentowanego wyżej materiału można stwierdzić, że zabytki bursztynowe występują głównie w późnorzymskich depozytach monetarnych, które w części dostały się na obszar kultury przeworskiej prawdopodobnie w okresie *pax Romana* - najbardziej intensywnych kontaktów wymiennie-handlowych z cesarstwem. W tym czasie, od trzeciej ćwierci I w. do połowy III w., zapotrzebowanie na bursztyn w imperium rzymskim było najwyższe³⁷, a masa bursztynu przynoszona przez terytorium przeworskie musiała być największa. Wydaje się, że ukształtowana wówczas ważna pozycja bursztynu we wzajemnych relacjach wymiennie - handlowych przetrwała do okresu późnorzymskiego, chociaż jego napływ na teren cesarstwa po okresie kryzysu w III w. znacznie zmalał, a dopływ importów rzymskich na obszar *Barbaricum* miał już w tym czasie pozaekonomiczny (pozarynkowy) charakter³⁸. Współwystępowanie bursztynu i monet rzymskich w skarbach deponowanych po obu stronach *limesu* może sugerować, że minerał ten mógł pełnić, we wzajemnych relacjach wymiennie - handlowych, funkcje porównywalną do stosowanego niekiedy pieniądza kruszcowego.

³⁵ T. OPOZDA, *Znaleziska monet antycznych z woj. krakowskiego i rzeszowskiego*, WiadA 9, 1965, p. 229.

³⁶ FREDRICH, *op. cit.*, nr 22; GUMOWSKI, *op. cit.*, p. 124; J. LEŚNY, *Najdawniejsza przeszłość (do połowy XV w.)* in: *Dzieje Ziemi Gostyńskiej*, S. SIERPOWSKI ed., Poznań 1979, p. 32, 34.

³⁷ J. KOLENDO, *Napływ bursztynu z Północy na tereny imperium rzymskiego w I-VI w. n.e.* Prace Muzeum Ziemi 41, 1990, p. 91-99.

³⁸ *Ibidem*, p. 96 i n. 27; IDEM, *Les influences de Rome sur les peuples de l'Europe centrale habitant loin des frontières de l'Empire. L'exemple du territoire de la Pologne*, Klio 63, 1981, p. 453-472; CZARNECKA, *op. cit.*, p. 186-192; BURSCHE, *Moneta i kruszec*, p. 70 sq.; IDEM, *Later Roman - Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic Evidence* [Studien zu Fundmünzen der Antike, vol. 11], Berlin 1996, p. 123 - 134.